

Csillag a holló árnyékában

Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása

A Reneszánsz Év keretében Budapest nagy múzeumi és könyvtári egymásra épülő kiállítássorozattal emlékeztek meg Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulójáról. A legszorosabb együttműködés a három várbéli intézmény, a Budapesti Történeti Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria és az Országos Széchényi Könyvtár között bontakozott ki, amely nem csupán az egymás számára való kölcsönzéseket jelentette, hanem kezdettől fogva érintette a kiállítási koncepciók kialakítását.

Az évforduló Mátyás személyét állította középpontba, és noha egy politikai, történeti eseményre emlékeztetett, a kiállítások szerencsére túlmutattak mind a szigorúan vett történeti kérdések vizsgálatán, mind a nagy király uralkodásának időhatárain. A Budapesti Történeti Múzeum tárlata célozta meg a legszűkebb értelemben a korszakot, azonban a tabló, amit láthattunk, a király uralkodásának emberöltőnyi idejét csaknem teljeskörűen bemutatta. A Magyar Nemzeti Galéria rendkívül izgalmas és meglepően hosszú időszakot, a magyar későreneszánszt mutatta be, elsősorban a képzőművészeti folyamatokat vizsgálva. Az Országos Széchényi Könyvtár kiállítása a magyarországi humanizmus kezdeteire koncentrált.

Rendkívül fontos a címválasztás: *Csillag a holló árnyékában*. A holló természetesen mindenki számára asszociálja Mátyás személyét. Az az egyéniség azonban, akihez a tudományos konszenzus a XV. századi kulturális váltás kezdeteit köti, Vitéz János, címerében csillaggal, mindvégig és minden értelemben a király árnyékában maradt. Mátyás uralma a XV. század vége óta az ország aranykoraként élt a köztudatban, nehéz történeti helyzetekben pedig – mint pl. a Mohácsot követő évtizedekben – személyes legendává terebélyesedett, amely a történetírástól a népmesék világáig átszötte a magyar kultúrát. Ezzel a történeti legendával kézen fogva járt, persze nem alaptalanul, a kultúrateremtő király legendája, akinek legnagyobb tette a Corvina Könyvtár megalkotása volt. Nem csoda, hogy a váradi püspök személye, aki ráadásul élete végén szembefordult a királlyal, és irodalmi híre sem szárnyalt annyira fenn, mint az európai hírű Janus Pannoniusé, ez a személyiség a történelemkönyvek bekezdésnyi mondataira tarthatott csak igényt. Ráadásul a fennmaradt emlékek is ezt a képet erősítették. Míg a megsemmisült–szétszóródott Corvina Könyvtár maradványai már a XVI. században feltűnnek más gyűjteményekben, Vitéz könyvtáráról a XIX. század utolsó harmadáig semmit sem tud a világ. Ekkor azonosítják hazai és külföldi gyűjteményekben a tudós könyvtár maradványait.

Vitéz gyűjteményének eddigi legteljesebb bemutatása a közönség számára is érzékelhető, értelmezhető lépés ennek a rendkívüli egyéniségnek újrafelfedezésében, ha úgy tetszik, rehabilitációjában. Tudniillik a magyarországi klasszikus-humanista kultúra több, döntő jelentőségű elemében Vitézt kell megneveznünk for-

rásnak, mintaadónak, folyamatok elindítójának. Az egyik legfontosabb ilyen elem a könyvtár, a gyűjtés kérdése, amelyet a kiállítás második terme mutatott be, hazai gyűjteményekből és külföldről felsorakoztatott anyag segítségével. (Kalocsa, Győr, a budapesti Egyetemi Könyvtár és természetesen az OSZK kódexei, ősnymtatványai mellett Bécsből – az Osztrák Nemzeti Könyvtárból és a skót benecések könyvtárából, Münchenből, Salzburgból és a Vatikánból kölcsönzött könyveket láthattunk, valamint kiegészítő műtárgyként a Nemzeti Galéria bocsátott rendelkezésünkre gótikus szobrokat és a magyarországi reneszánsz építészet egy teljesen megsemmisült alkotásának, Váradi Péter bácsi várának egyetlen fennmaradt korlátbábját.) Vitéz János gyűjteménye elsőrendű impulzust jelentett Mátyás számára a királyi könyvtár „megalkotásához”. További kutatást igényel, hogy azok a kétségtelenül meglévő tematikai áthallások, amelyek a Vitéz-könyvtárat és a Corvina Könyvtár különösen korai rétegét olyannyira közelítik egymáshoz, tényleges, közvetlen hatás eredményei-e, avagy közös forrásból, a humanizmus antik-kánonjából táplálkoznak.

A Vitéz-könyvtár fennmaradt és számunkra elérhető darabjainak alapos megvizsgálása után eléggé határozottan megfogalmazhatjuk, hogy a püspök az első és bizonyos értelemben páratlan magyar filológus-olvasója a XV. századnak. Ha modern textológiai kifejezéssel akarnánk élni, a szoros olvasat számos jegyét hagyta hátra kódexeiben, a grammatikai javításoktól a tárgyi, retorikai jegyzetkig. És ezen a téren ugyancsak előreléptünk egy kicsit. Látjuk, hogy Vitéz nem válogatatlanul jegyzetelt, olvasott. Jelentős antik szerzőket lapoz át jegyzetelés (valódi olvasás?) nélkül, elsősorban költőket, hogy annál nagyobb figyelmet fordítson minden történeti és retorikai munkára.

Határozott kézzel kijelölt célként jelent meg a kiállításon, hogy a főpap (és természetesen a korszak) kulturális kétarcúságát bemutassuk, a humanizmus – és reneszánsz – megjelenése ne borítsa árnyékba az ország generikus, középkori egyházi kultúráját. Ezt szolgálta az első terem izgalmas kollektívája, amely a XV. századi ország nem-humanista kultúrájának legfontosabb szegmenseit mutatta be, az oktatás és a pasztoráció segédkönyveit, liturgikus kódexeket, történeti munkákat és a magyar nyelvű írásbeliség egykorú emlékeit. A két kulturális folyamat együttélése számos fontos kérdést vet föl; Vitéznél maradva pl. nemcsak könyvtárának reneszánsz és magyarországi gótikus díszítésű kódexeinek könyvtárában elfoglalt helyét, értékelését, hanem egy művének, a Leveleskönyvnek középkori, humanista ambivalenciáját is. (Egyébként talán ez a problematika az, amelyet minden kiállítás egységesen érzékeltetett és hangsúlyosan jelenített meg. Úgy tűnik, a kérdéskör feltárásának leíró, első eredményeit produkáló fázisa erőteljesen megkezdődött, de itt tényleg számos munka vár elvégzésre.)

A kiállítás rendezői igyekeztek az életmű teljességét bemutatni. A harmadik terem a „Művek a könyvtáron túl” címet viselte. Értelmezésükben Vitéz művelődéstörténeti szerepe, rangja nem kizárólag, sőt talán nem is elsősorban a gyűjtemény nagyságával, hírével mérhető. Ebben a teremben a mecénás, kultúraszervező főpap tevékenységét igyekeztek bemutatni. Mátyásra gyakorolt hatását már érintettük. Legalább ennyire meghatározó a század második felének, utolsó harmadának kulturális arculatában, hogy a magyar litterátus elit jó néhány tagját Vitéz bocsátotta szárnyára. Közülük három, különböző sorsú és hírű, de egyaránt kimagasló tudós-alkotó portréját mutatták be a rendezők, Janus Panoniusét, Ga-

rázda Péterét és Váradi Péterét. Furcsa módon ez a nem-intézményesült intézményrendszer, a mecenatúra, meghatározóbbá vált, mint a valódi intézmények, amelyek az érsek nevéhez köthetők. Az utóbbiak a pozsonyi egyetem, amelyet leginkább Mátyás király pozsonyi egyetemeként szokás emlegetni, jól látható azonban, hogy az univerzitás létrejötte, részleges kiépülése az esztergomi érsek érdeme, és ugyanebbe a körbe tartozik Hess András Budára hívása is. Ezek a kezdeményezések Vitéz 1472-ben bekövetkezett halálával összeomlottak. A király az elkövetkező néhány évben elfordult mindattól, ami Vitéz, a vele szembe forduló Vitéz János alkotása volt, és később sem tett semmit, hogy egykori legbizalmasabb embere elfoglalja jelentőségének megfelelő helyét a század és az utókor emlékezetében. A magyar humanizmus kezdeteinek alaptételét azonban nem ő, hanem a történetírás vetette papírra: Vitéz nélkül Mátyás reneszánsz udvara nem azzá vált volna, amivé vált, Vitéz János nélkül a XV. század magyar humanizmusa értelmetlen.

A kiállítás tudományos megvalósítása Madas Edit, Zsupán Edina és Földesi Ferenc munkája. A szervezést Kiss Barbara és Rozs Eszter irányította. A felemelően szép, a tárgyalt minden ízében ekvivalens installáció Héjjas Pál munkája. A kiállítóterem előterében rendezett múzeumpedagógiai program tervezője és vezetője Drinóczky Viktória volt. A kiállítás egészéhez felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak az OSZK Fotólabor, a Kötészeti és Restauráló Osztály, a Műszaki Osztály, valamint a Biztonsági Osztály munkatársai. A katalógus ugyanezen címmel, 3000 példányban jelent meg, szerkesztője Földesi Ferenc, a rendkívül igényes tipográfiai megjelenítés Lengyel János munkáját dicséri.

Földesi Ferenc